

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 316.624
МС

СРЉАН МИЛАШИНОВИЋ
БИЉАНА СИМЕУНОВИЋ-ПАТИЋ
Криминалистичко-полицијска академија
Београд

ЗЛОЧИНИ МРЖЊЕ

Сажетак: У раду се разматра проблем злочина мржње, преваходно из криминолошке перспективе. Аутори најпре пажњу посвећују одређеним концептуалним питањима и дилемама, а затим се излажу и дискутују основна феноменолошка и виктимолошка обележја, као и теоријска становишта о каузалитету односно факторима злочина мотивисаних мржњом и предрасудама. На крају се упућује на значај обухватног и целовитог приступа спречавању ових злочина, који би својом диверзивношћу требало на одговарајући начин да кореспондира са њиховом сложеном узрочношћу, осетљивом виктимолошком проблематиком и важношћу брзог и ефикасног одговора на различите социјалне проблеме који генеришу и прате злочине мржње.

Кључне речи: злочин мржње, злочин мотивисан предрасудама, жртва злочина мржње, говор мржње

Уводна разматрања - о мржњи и злочину

Мржња је незаобилазни пратилац и чинилац фанатизма, нетолеранције, предрасуда и дискриминације као и злочина учињених у њено име. Мржња је заправо њихова есенција. У литератури је подробно описана расна, верска и етничка мржња. Шта је заједничко свим видовима мржње? Истраживачи су готово сагласни у једном: предмет мржње везује се за другога, за другост и

туђост, за различитост и несагласност. Но, још увек не постоји поуздан одговор на питање да ли је мржња, исто колико и емоција љубави иманентно обележје човека. То је, највероватније, једно од најтежих питања.

Мржња је, кажу филозофи и хуманисти, антрополошка грешка – врста афективне померености, поремећај „афективне равнотеже”. Она је дефект осећајности и понижење духа, суноврат аутентичне егзистенције и сна о слободи. Сатанизација другога, који се доживљава као непријатељ, као странац, представља увод у заједнички предмет мржње, у аверзију према колективној „другости”, у колективну мржњу. Било који вид социјалне и историјске затворености као самодовољности производи анимозитет према другачијем или другом, баш као што ствара и мржњу као колективну одредницу антагонистичког менталитета.

Под окриљем стереотипа и анимозитета који оправдавају мржњу према „кривцима”, уклопљени у групу и колективитет, и уз одсуство критичког мишљења и појединачне одговорности појединци који мрзе трансформишу се у заједницу која мрзи. Колективна мржња, на тај начин, добија своје социјално покриће и готово га легализује. „Заједница која мрзи” каже Вацлав Хавел, нуди својим члановима једну предност: они један другоме лако подупиру осећај вредности, било изразима претеране мрње према одабраној групи криваца, било кроз култ симбола и ритуала који потврђују вредност заједнице. У ствари, таква хомогенизација део је општег лутања и унутрашњег раздора, ма колико то не било видљиво споља (Божовић, 1992: 12-13).

Премда социјални феномен на који се односи има веома дугу историју,¹ појам злочина мржње се у криминолошкој и социолошкој литератури појављује тек у новије време². Овим појмом се, генерално, означавају злочини мотивисани предрасудом учиниоца према одређеним групама (Glick, Miller, 2008: 256), од-

¹ Међугрупна расна, етничка и религијска нетрпељивост и непријатељство леже у позадини многих масовних стереотипа и виктимизација у разним епохама и на различитим просторима.

² Појам „злочини мржње” (енг. *hate crimes*) први пут је употребљен у предлогу закона о статистичком праћењу злочина мржње (*Hate Crime Statistics Act*) поднетом Представничком дому Конгреса САД 1985. године (Wang, 2002).

носно кривична дела која се врше из мржње, одбојности или негативне настројености учиниоца према групи или колективитету којима жртва стварно или претпостављено припада (Игњатовић, 2008: 143). Данас се под злочинима мржње обично подразумевају таква насилничка и имовинска кривична дела која се над жртвом врше због њене расе, етничке или верске припадности, националног порекла, инвалидности или сексуалне оријентације (Barkan, 2009: 287), односно предузимање насиља услед нетолеранције и нетрпељивости у намери да се неко повреди и застраши због његове/њене расе, етничке припадности, националног порекла, вере, сексуалне оријентације или инвалидности” (Community Relations Service, 2001).

Дефинисање и уобличавање појма злочина мржње још увек представља одређене изазов у савременој научној литератури. Пре свега, реч је о појму који није оригинално криминолошки, већ кривичноправни – најпре су законодавци у САД и Великој Британији (ради спречавања растућих злочина мотивисаних расом и етничком мржњом) увели ову категорију у кривично право, а тек се након тога приступило научном одређивању појма, што је исходило бројним дилема и непрецизностима у дефинисању злочина мржње (Игњатовић, 2005: 4). У перспективи социолошких схватања, злочини мржње се најчешће разумеју у друштвеном (културном и политичком) контексту и деконструишу као својеврсни механизми моћи и одржавања постојеће социјалне структуре и преовлађујућих културалних дефиниција (о вери, раси, традицији, сексуалности итд.) употребом насиља, које се по правилу усмерава на стигматизоване и маргинализоване социјалне групе. Према ужим, правним схватањима, злочини мржње обухватају понашања која су иначе кажњива у кривичном праву (Игњатовић, 2005: 9). Најчешће је реч о делима којима се напада на живот или тело припадника одређене групе или теже угрожава њихова сигурност, а затим о деликтима којима се уништавају добра од посебне вредности за групу будући да симболишу колективни идентитет – нпр. паљење цркава, застава и сл. (Игњатовић, 2005: 9).³

³ Једно од екстензивнијих одређења злочина мржње у савременој литератури јесте радна дефиниција ОЕБС-ове Канцеларије за демократске институције и људска права (OSCE/ODIHR), према којој се он одређује као *свако кривично де-*

Посматрано из криминолошког угла, злочини мржње могу имати веома различите манифестације и варирати од етничког чишћења и геноцида као екстремних случајева, преко убистава и лакших напада на телесни интегритет, претњи и понижавајућих вербалних напада па до вандализма мотивисаног мржњом, хостилношћу или предрасудама према друштвеној групи којој жртва (стварно или претпостављено) припада. Имајући у виду феноменолошку и виктимолошку разноликост, као и сложеност злочина мржње, научно истраживање овог феномена још увек није значајно одмакло.

Недовољна истраженост ове појаве само је један од фактора који актуелно отежавају њено концептуално уобличавање као (специфичног) криминолошког проблема и утврђивање онога што би могло бити *differentia specifica* злочина мржње у односу на друга (пре свега насилна) кривична дела.⁴ Према ауторима који заступају концепт злочина мржње, кључни фактор који ове злочине диференцира од „обичног” насилничког криминалитета јесте мотивација учиниоца (Barkan, 2009: 287). Наиме, злочин мржње постојаће онда када мотивација оног који га чини укључује предрасуде, хостилност или нетрпељивост према жртви због њене припадности одређеној раси, етничкој групи, религији итд.⁵ Аутори који се противе издвајању злочина мржње као посе-

ло, укључујући и деликте против лица или на штету имовине, чија је жртва, место извршења или мета напада одабрана због њихове стварне или перцепиране повезаности, припадности, подршке или чланства у одређеној групи. Та група може се базирати на заједничким обележјима својих припадника, попут стварне или перцепиране расе, националног или етничког порекла, језика, боје коже, вере, пола, старости, менталне или физичке мане, сексуалне оријентације, или других сличних фактора (OSCE/ODIHR, 2005).

⁴ Постојећа истраживачка грађа у овој области је генерално узев скромна, а преваљан број досадашњих истраживања злочина мржње спроведен је у САД.

⁵ С обзиром на то да је мржња снажна (и „лична”) емоција која као таква не мора бити идентификована у мотивацији учинилаца „злочина мржње”, као и да они нису једини деликти код којих учинилац дејствује покренут мржњом према жртви (нпр. учиниоци убиства често према жртви гаје интензивне негативне емоције/мржњу), у делу савремене литературе се преферира израз „злочин мотивисан предрасудама” (енг. *bias crime*). Том изразу предност даје и амерички Федерални истражни биро који, иначе, "злочин мотивисан предрасудама" одређује као кривично дело учињено против лица или имовине, а које је мотивисано, искључиво или делимично, предрасудом учиниоца према раси, религији, инвали-

бне кривичноправне, па и криминолошке категорије упућују да се тиме не постиже напредак ни на плану спречавања злочина, нити се унапређује друштвена кохезија и интеграција, напротив. У литератури, нарочито америчкој, заступљен је и став да се иза оштријег кажњавања учинилаца злочина из мржње заправо крије кажњавање за идеје и погрешно, „лоше” мишљење, односно (додатно) кажњавање људи због њихових вредносних судова и ставова, што је у супротности са Првим амандманом на Устав САД који гарантује право грађана да слободно изражавају мишљење као фундаментално право (Iganski, 2006: 227). Друга главна примедба противника концепта злочина мржње тиче се питања једнакости третмана жртава криминалитета унутар система кривичне правде – наиме, критичари овог концепта упозоравају да се његовим увођењем у кривично законодавство успоставља хијерархија жртава и диференцијација људи који су заправо претрпели идентичне виктимизације, те да се жртве злочина мржње третирају као „једнакије од других” (Iganski, 2006).

Круг друштвених група којима се данас пружа посебна заштита у контексту посебног инкриминисања злочина мржње укључује колективитете специфичне с обзиром на расу, етничку припадност, веру, старост, род, родни идентитет, инвалидност и сексуалну оријентацију својих припадника. Стање ствари у том погледу умногоме зависи од распореда политичких снага на националном нивоу и политичке воље законодавца, те варира од земље до земље.⁶

дитету, етничкој припадности/националном пореклу или сексуалној оријентацији. (Federal Bureau of Investigation, 1996: 17).

⁶ У САД је, недуго након доношења првог закона којим је дефинисан злочин мржње (*The Hate Crime Statistics Act of 1990*) – као злочин за који постоје докази да је извршен због предрасуда по основу припадности раси, религији, сексуалној оријентацији, инвалидности или етничком пореклу, донет *Закон о контроли насилничког криминалитета и спровођењу закона* из 1994. године (*Violent Crime Control Act and Law Enforcement Act of 1994*) који садржи одељак о поштрвању казни за злочине мржње (*The Hate Crimes Sentencing Enhancement Act*) и проширује дефиницију злочина мржње одређујући га као злочин учињен због жртвине стварне или претпостављене припадности раси, боји коже, религији, националном и етничком пореклу, роду, односно његове/њене инвалидности или сексуалне оријентације. Недавно донетим законом о спречавању злочина мржње (*Matthew Shepard and James Byrd, Jr. Hate Crimes Prevention Act of 2009*) додатно

Упркос респекту према одређеним противаргументима, издвајање злочина мржње као посебне криминолошке и правне категорије чини се оправданим. Специфичност ове групе деликата не исцрпљује се у посебној мотивацији учинилаца – далеко значајнија специфичност злочина мржње проистиче из природе и тежине њихових последица. Психолошке и друге последице злочина мржње по правилу су озбиљне и погађају како директну жртву и њене ближње, тако и ширу друштвену заједницу ширењем, односно континуираним одржавањем страха код одређених сегмената популације, а потом и јачањем подозрења, антагонизма, непријатељства и конфликта између различитих друштвених група. Злочини мржње наносе физичку, психолошку и емоционалну повреду и материјалну штету жртви, али нагризају и читаве заједнице, друштвене односе и квалитет живота људи провоцирајући неповерење, страх од злочина, насиље из освете, а у одређеним приликама и веће друштвене нередде.⁷ Емпиријске евиденције упућују да управо злочини мржње, далеко чешће него други злочини, могу изазвати или продубити социјалне тензије; подстаћи шире расне конфликте у заједници, па и побуде; носе ризик наступања тешких социјалних и економских последица (Community Relations Service, 2001).

Неспорно је, дакле, да злочини мржње носе релативно висок степен друштвене опасности. С тога неки аутори с правом упућују да је неопходно да друштво и кроз кривичноправну реакцију изрази јасан став оштре осуде таквих понашања,⁸ а од сим-

је унапређена федерална легислатива у овом домену: проширен је круг категорија којима је 1969. године релевантним одредбама о грађанским правима пружена посебна заштита од напада (при покушају жртве да предузме одређене федерално заштићене активности) мотивисаног предрасудама, тако што су категоријама расе, боје коже, вероисповести и националног порекла додате категорије рода, сексуалне оријентације, родног идентитета и инвалидности. Овај закон, поред осталог, проширује и овлашћење федералних власти да предузимају истраге у вези са злочинима мржње на локалном нивоу и налаже Федералном истражном бироу да вођење статистике о злочинима мржње употпуни подацима о делима учињеним против лица која припадају трансцендер (енг. *transgender*) категорији.⁷ Поврх свега, ови злочини изискују и трошење знатних друштвених ресурса за сузбијање, превенцију и ублажавање последица које производе.

⁸ Међу кривичним законодавствима која садрже одредбе о злочинима мржње ретка су она у која су ови злочини уведени као посебно кривично дело; далеко

боличке моћи законодавства се с тим у вези много очекује (Iganski, 2006). Ипак, неупитно је да кривичноправна реакција није једино, а поготово не оптимално средство спречавања злочина мржње. Креирање одговарајућих друштвених одговора и обухватних превентивних стратегија је оно што представља идеалан циљ у овом домену. Томе пак по природи ствари треба да претходи научна експлорација феномена, базирана на одговарајућим сазнањима о феноменолошким и виктимолошким, а напослетку и етиолошким аспектима злочина мржње.

Феноменолошки и виктимолошки аспекти

Подаци прикупљени у земљама у којима се воде статистичке евиденције о злочинима мржње говоре да се они најчешће врше из расних, етничких и верских предрасуда и нетрпељивости, а најређе из нетрпељивости према лицима са инвалидитетом, као и да доминантно подразумевају вршење деликта насиља, обично напада или претње нападом на телесни интегритет (OSCE/ODIHR, 2009б).

Најчешће, злочини мржње представљају насиље припадника доминантних група над припадницима маргинализованих, мањинских, или макар малобројнијих друштвених група – белаца над људима обојене коже, староседелаца над имигрантима, хетеросексуалаца над хомосексуалцима и др. (Barkan, 2009: 287).

У укупном регистрованом криминалитету злочини мржње обично остварују ниско учешће. Ипак, то учешће није занемарљиво, судећи барем према резултатима анкета о виктимизацији у земљама у којима оне обухватају и питања о виктимизацији злочином мржње. Тако канадска Општа социјална анкета о виктимизацији из 2004. године упућује на учешће злочина мржње од 4% у структури виктимизација обухваћених упитником (McDonald, Hogue, 2007), док резултати британских анкета из 2003,

су чешће нетрпељивост односно мржња према одређеним групама као мотив за извршење дела предвиђени као квалификаторна или отежавајућа околност било генерално, било код појединих кривичних дела (OSCE/ODIHR, 2009а).

2004. и 2005. године говоре да је чак близу 20% инцидената које су пријавили испитаници азијатског порекла по њиховом мишљењу било расно мотивисано, у поређењу са мање од 1% инцидената о којима су известиле испитаници белци (Iganski 2008, према: Turner, Whittle, Combs, 2009: 4).

Подаци који се односе на регистроване случајеве злочина мржње у САД 2008. године⁹ говоре да се у нешто више од половине инцидената (51.3%) радило о расно мотивисаном злочину (најчешће нетрпељивошћу према црној раси), док је у свега 1% случајева учинилац био мотивисан предрасудама и нетрпељивошћу према лицима са инвалидитетом. Нетрпељивост која се тиче сексуалне оријентације идентификована је у око 17% инцидената злочина мржње, а најчешће се радило о нетрпељивости према мушком хомосексуализму. Међу инцидентима мотивисаним верском нетрпељивошћу доминира мржња према Јеврејима (66%), док су међу инцидентима који су мотивисани нетрпељивошћу према лицима са инвалидитетом двоструко учесталије виктимизације лица са менталним поремећајима него лица са физичким инвалидитетом. Међу учиниоцима доминирали су припадници беле расе (61%), док су припадници црне и осталих раса у структури учинилаца партиципирани са по приближно 20% (Federal Bureau of Investigation, 2009).

Према подацима Европског центра за мониторинг расизма и ксенофобије, најрањивије категорије када је реч о расистичком насиљу у земљама Европске уније, укључују илегалне имигранте, Јевреје, Муслимане, избеглице, Роме, док су учиниоци најчешће млади мушкарци, евентуално укључени у екстремне политичке групе (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, 2006).

Генерално узев, међу учиниоцима злочина мржње диспропорционално су заступљени малолетници и млади људи. У САД је својевремено процењено да око половине свих злочина мржње изврше особе млађе од 20 година, док око 17-26 процената свих инцидената овог типа изазову малолетници (Bureau of Justice As-

⁹ Према подацима Федералног истражног бироа у САД је у 2008. години регистровано близу 8.000 инцидената у оквиру којих је приближно 7.000 лица извршило злочин мржње над око 10.000 жртава.

sistance, 1999: 13). Анализирајући податке британске анкете виктимизације из 2000. године, Кленси и сарадници утврђују да су у 46% случајева расно мотивисане деликте учинили млади стари од 16-24 године, док је њих 12% учињено од стране деце школског узраста (Clancy et al., 2001: 36).

У криминолошкој литератури се срећу и настојања везана за класификацију учинилаца злочина мржње. Једна од најпознатијих је типологија коју су сачинили Левин и Мекдевит, који учиниоце ових злочина разврставају у три категорије:

1) Преступници из забаве и узбуђења (енг. thrill-seeking offenders) – обично је реч о групама тинејџера који насумице бирају жртве-припаднике група које сматрају инфериорним и врше физичке нападе на њих или вандалистичке акте. Ови преступници најешће нису трајно удружени у насилничке групе и углавном се могу одвратити од понављања злочина уколико заједница одговори снажном осудом њихових поступака;

2) „Браниоци” (енг. reactive offenders) – виктимизирају лица која сматрају претњом за свој начин живота, своју заједницу, радни колектив, те рационализују своју агресију сматрајући је оправданим одбрамбеном акцијом. Ретко су удружени у организовану екстремистичку групу;

3) „Мисионари” (енг. mission offenders) – верују да је жртва и група која припада инфериорна или оличење зла, док су сами надахнути од више силе и одабрани да „очисте” свет од зла. Често се ради о лицима који пате од психоза и обично делују сами (Levin, McDevitt, 1993, према: Glick, Miller, 2008: 258).

Мотив учинилаца злочина мржње може бити и освета (услед личних или групних губитака/повреда). Нека истраживања су показала да је вероватноћа да ће се на виктимизацију реаговати осветом далеко већа код злочина мржње него код иједног другог злочина (Craig, 1999). Виктимизација олакшава окривљавање групе чији су чланови извршили насиље и оправдава насилнички одговор.¹⁰ Иначе, оно што неки истраживачи наглашавају као за-

¹⁰ Један од примера ”осветничког” етничког насиља јесу и напади на Муслимане у САД након 11. септембра 2001. године – док је, према статистичким подацима Федералног истражног бироа, 1999. и 2000. године било 32, односно 28 анти-

једничко за учиниоце злочина мржње, јесте њихова увереност у исправност и оправданост сопствених поступака (Hamm, 1994, према: Hagan, 2010: 272).

Посебну категорију преступника представљају чланови организованих екстремистичких група (Glick, Miller, 2008), које по правилу врше мањи део злочина мржње¹¹ – премда екстремистичке групе делују као инспиратори и значајно доприносе „култури мржње” и клими нетрпељивости пропагирањем идеологија попут расизма, хомофобије и ксенофобије,¹² истраживања упућују да, у просеку, око 4/5 злочина мржње чине лица која нису њихови чланови. Анализа расистичких инцидената које је регистровала Метрополитен полиција јануара 2001. године показала је да је петица инцидената учињена од стране деце школског узраста, као и да је расно насиље које је испланирано од стране екстремистичких група релативно ретко (према: Carrabine et al., 2004: 174).

Неки аутори указују да дубоко усађене предрасуде не играју претерано важну улогу у мотивацији многих учинилаца. Учиниоце пре покреће жеља за забавом него политичке (екстремистичке) идеје – и онда када им је до забаве, они на дневним основама бирају пожељне мете. Напади се стога пре могу разумети као облик разоноде који нису предузети да би се њима изразила

исламистичких инцидената респективно, тај број је у 2001. години порастао на 481 (према: Carrabine et al., 2004: 182).

¹¹ Најозлоглашеније екстремистичке групе у САД јесу оне које су деловале и делују под називом Кју-клукс клан (*Ku Klux Klan*, скр. *KKK*) почев од друге половине 19. века, а које заговарају супремацију белаца протестаната, расизам, антисемитизам, антикомунизам и хомофобију. Ове групе су извршиле велики број напада на Афроамериканце, као и Католике, Јевреје и припаднике других (етничких, религиозних и др.) група. Анализирајући обележја различитих екстремистичких група које су се током последњег века појавиле у САД, као заједничка Стауб издваја: интензивно омаловажавање Афроамериканаца и Јевреја; тенденција да власт перцепирају као инструмент завере против америчког народа, и мноштво младих чланова који често носе искуство занемаривања или злостављања и којима група омогућава повезаност са другим људима и доживљај идентитета (Staub, 2003: 363-364).

¹² Међу новијим екстремистичким групама истичу се неонацистичке групе, укључујући Скинхед-гангове, типично састављене од омладине радничког порекла. Скинхед-групе су се првобитно појавиле у Енглеској 70-их година 20. века, да би се током 80-их прошириле на САД, Немачку и друге европске земље (Barkan, 2009: 287).

нетрпељивост или маргинализација, већ из жеље за узбуђењем (Carrabine et al., 2004: 176). Примамљивост злочина није пак ограничена само на потрагу за узбуђењем – она је повезана и са дубљим осећањима самореализације и изражавања властите личности (Fenwick, Hayward, 2000, према: Carrabine et al., 2004: 176).

Поред узбуђења, озлојеђеност мањег или већег интензитета је још једна емоција коју истраживачи уочавају као упадљиву код учинилаца злочина мржње, а она може да поприми различите облике. Неке ће особе тражити мету на којој ће моћи да се афективно вентилирају, „испразне” и ослободе беса услед осећања одбачености из друштва; огорченост других биће резултат претпостављене или реалне претње њиховој економској сигурности, а напади ће бити усмерени на досељенике, имигранте, тражиоце азила (Carrabine et al., 2004: 177).

Жртве злочина мржње претежно су припадници маргинализованих и стигматизованих социјалних група, које се од стране учинилаца перцепирају као баласт или претња њиховој заједници (економска, политичка или културна). Жртве су обично изложене вербалном злостављању, оштећењу имовине и физичком насиљу које се може кретати од тривијалних напада и узнемиравања „ниског интензитета”, па до убиства (Dunn, 2004). Учиниоци често поступају брутално и не показују сажаљење према жртвама. Код злочина мржње, узнемиравање је често хронично, редовно и упорно, што исцрпљује жртву и драматично увећава осећање небезбедности и страха од будућих напада. Претње, вербално злостављање и узнемиравање често чине саставни део живота припадника етничких мањина (Walklate, 2007: 144). Поврх свега, услед слања експлицитне поруке жртви да није прихваћена као члан друштва у којем живи, као и хроничних напада на нешто што представља саставни и непроменљиви део идентитета (као што је боја коже, физичке карактеристике или сексуалност), код жртава долази до разарања самопоштовања (Dunn, 2004: 4).

Насиље над припадницима сексуалних мањина последњих година привлачи посебну пажњу како опште тако и стручне јавности, нарочито након бруталног убиства Метјуа Шепарда у Вајомингу (САД), октобра 1998. године.¹³ Херек и сарадници су, ис-

¹³ Двадесетједногодишњи студент Метју Шепард најпре је отет од стране двојице колега који су га перцепирали као хомосексуалца, а потом брутално претучен

питујући разлике у последицама виктимизације хомосексуалних жена и мушкараца с обзиром на злочин који су претрпели, констатовали да они међу њима виктимизирани злочиним мржње постижу значајно више скорове на димензијама депресије, трауматског стреса и беса (Herek et al., 1999).

Поред психичких и других последица које трпе саме непосредне жртве и њихови ближњи, ови злочини производе и снажно осећање несигурности код припадника појединих друштвених група. Четврта национална анкета о етничким мањинама у Великој Британији показала је да случајеви расног узнемиравања значајно утичу на стварање атмосфере узнемирености и страха од злочина унутар читавих заједница, чији припадници предузимају различите мере заштите, укључујући и повлачење из различитих социјалних активности (Virdee, 1997, према: Iganski, 2006).

Напокон, премда злочине мржње генерално прати висока тамна бројка и да још увек недостаје одговарајући увид у њихове димензије на глобалном, регионалном и националном нивоу, првенствено услед њиховог непрепознавања, непостојања као посебне категорије у многим јурисдикцијама и одсуства систематског прикупљања података о њима, резултати спроведених истраживања указују на њихова индикативна феноменолошка обележја: у многим земљама током последњих година бележи се пораст злочина мржње, док је стопа пријављивања ових злочина релативно ниска услед страха жртава од освете, секундарне виктимизације, неповерења у полицију и других разлога (Karmen, 2007). О стварним димензијама ових злочина може се само нагађати. У том смислу од значаја су како подаци до којих се дошло спровођењем анкета о виктимизацији, тако и информације организација за заштиту људских права, а који упућују на то да је стварни обим злочина мржње неколико пута већи од регистрованог.¹⁴

и остављен везан за ограду једног удаљеног ранча на изузетно ниској температури. Младић је пронађен тек након 18 сати, а неколико дана касније је умро. По њему и Џејмсу Бирду, Афроамерикнцу кога су у Тексасу 1998. године двојица белаца задојених идеологијом супремације беле расе привезала за камионет и вукла до смрти, назван је амерички закон о превенцији злочина мржње (*Matthew Shepard and James Byrd, Jr. Hate Crimes Prevention Act*).

¹⁴ Примера ради, према резултатима Опште социјалне анкете о виктимизацији спроведене у Канади 2004. године само се трећина (34%) виктимизација овог

Фактори

Досадашња истраживања злочина мржње претежно су дескриптивног карактера – изучавање њихове етиологије тек је у зачетку, што је донекле и разумљиво, будући да је реч о ванредно сложеном социјалном феномену. Премда је научна грађа о „предрасудама” (које представљају важне мотивационе компоненте злочина мржње) позамашна, још увек нема задовољавајућих знања о њиховом утицају на појаву односно ескалирање насиља. Покушаји ангажовања бројних криминолошких теорија у објашњењу злочина мржње нису били посве успешни.¹⁵ Стога, као и у случају других сложених феномена, злочине мржње треба посматрати као мултикаузално условљене – као исход садејства социјално-економских, културних, политичких и личних фактора. С обзиром на природу мотивације учинилаца и њиховог односа са жртвама и друга феноменолошка обележја злочина мржње, јасно је да би макросоцијалним факторима требало поклонити нарочиту пажњу. Мноштво фактора може створити климу у којој људи, иначе мотивисани предрасудама, предузимају криминалне активности: партиципирајући фактори укључују сиромаштво или економску несигурност, изложеност расним стереотипима и дискурсу мржње у медијима, као и лично искуство појединца са припадницима одређене мањинске групе. Када је једном формирана клима мржње, један једини инцидент је кадар да покрене талас злочина мржње (Bureau of Justice Assistance, 1999: 19).

Нетрпељивост и предрасуде, срце су и душа дихотомне перцепције и односа „ми” и „они други” или „они” против „нас”: социјални конфликт обојен предрасудама и нетрпељивошћу може бити како манифестан, тако и прикривен и притајен, те ескалирати у доба снажних друштвених турбуленција. Поимање социјалног света по дихотомном обрасцу старо је колико и историја –

типа пријављује полицији. На другој страни, организација за заштиту људских права SPLC (*Southern Poverty Law Center*) износи процене да се у САД годишње изврши око 50.000 злочина мржње, или више него петоструко више од броја који износи ФБИ (према: Barkan, 2009: 288-289).

¹⁵ Шире видети у: Wolhuter, L., Olley, N., Denham, D. (2009) *Victimology: Victimization and Victims' Rights*. New York: Routledge-Cavendish.

промишљање и деконструисање његовог социјалног значаја и функције намеће се као неизбежно. Оно пак што је мање-више видљиво већ на феноменолошкој равни јесте то да различитости и социјалне поделе дуж културних идентитета (односно националне, етничке или религијске припадности као (дез)интеграционих тачака) у критичним социјалним приликама могу кулминирати у интергрупно насиље, као културолошки детерминисан и обојен образац реакције на „Другог”.

Иако нису ретка мишљења да је веза између злочина мржње економских прилика прецењена, емпиријске евиденције ипак говоре да злочини мржње расту у периодима економске несигурности, када се мањинске групе перцепирају као узрок економских тешкоћа – то је клима повољна за тражење „жртвеног јарца” и окривљавање мањинских група за невоље кроз које пролази читаво друштво (Bureau of Justice Assistance, 1999: 20).

Стромоглаве друштвене промене и потреси, ратови, политичке нестабилности, преласци из једног у други облик организације друштва представљају околности у којима се, у извесном смислу, заузимају нове социјалне позиције и успостављају (привремено или трајно) нова „правила игре”.¹⁶ То би била перспектива у којој се злочини мржње посматрају као производ социјалне аномије, као својеврсно „абреаговање” стрепњом опхрваног и огорченог подмлатка друштвених слојева који су из друштвене метаморфозе (модернизације, индустријализације и др.) изашли као „губитници”. На основу спроведених 65 интервјуа са младим преступницима на пробацији, Реј и сарадници закључују да је знатан део насилништва повезан са нарушеним самопоштовањем, односно стидом и неуспехом, огорченошћу и непријатељством које осећају млади мушкарци који су маргинализовани економски и културно и тиме лишени материјалне основе да преузму улогу која се подразумева традиционалним концептом мушкости унутар радничке класе. Ипак, таква ће осећања водити у вршење насиља

¹⁶ С тим у вези, Стауб напомиње да чак и позитивне друштвене промене, попут унапређења грађанских права или права жена захтевају не увек лако прилагођавање појединаца, будући да се такве промене неће чинити позитивним оним особама које гаје предрасуде или им је потребно да се осећају супериорним у односу на жене или мањине (Staub, 2003: 363).

само оне младиће (евентуално и девојке) за које је реаговање насиљем уобичајени начин решавања несугласица и конфликта (Ray et al., 2003, према: Carrabine et al., 2004: 177).

Самопоштовање се од стране неких аутора види као окосница обрасца решавања ситуација у којима се осећа стид, као социјално неприхватљиво осећање: особе које имају очувано самопоштовање и које су доживеле осећање поноса, лакше ће се носити са осећањем стида; напротив, особе са нарушеним самопоштовањем, оне које нису искусиле осећање поноса, биће преплављене осећањем стида, које ће маскирати бесом у ситуацијама стварног или умишљеног понижења (Scheff et al., 1989, према: Carrabine et al., 2004: 177).

Ширење идеологија мржње и посебно, говор мржње, обично се разумеју као фактори који доприносе „леgitимизацији” насиља према припадницима одређених „другачијих” група и колективитета и инспиришу злочине мржње. Под говором мржње најчешће се разуме „изражавање које је мотивисано непријатељством или које исказује или подстиче непријатељство према некој групи или према неком лицу, због његове/њене припадности групи” (OSCE/ODIHR, 2009в: 17). Говор мржње заправо помаже да се обави процес „дехуманизације” жртве, односно да се она не посматра као појединац који има осећања и ужива права, већ да се деградира на критично (претеће) својство. Чак и онда када не изазове директно злочине мржње, дискурс нетрпељивости распаљује страх код припадника појединих група, односно тензије и антагонизме унутар друштва.

Премда обавеза држава да санкционишу говор мржње проистиче из међународних стандарда људских права,¹⁷ његово ин-

¹⁷ Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966) у чл. 20 ст. 2 налаже законску забрану сваког заговарања националне, расне или верске мржње којим се подстиче на дискриминацију, непријатељство или насиље; Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације (1965) обавезује државе чланице да без одлагања донесу мере (укључујући и кривичноправне) које имају за циљ укидање сваког подстицања на расну дискриминацију; Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (1950) захтева обезбеђивање уживања права и слобода без дискриминације по било ком основу, као што су пол, раса, боја коже, језик, вероисповест, политичко и друго мишљење, национално или социјално порекло, веза са неком националном мањином, имовно стање или други статус, док се њеним 12. Протоколом

криминисање није посве једноставан задатак, будући да је потребно наћи баланс између заштите слободе говора и заштите права других на једнакост, слободу од насиља и дискриминације. Ипак, веза између говора и злочина мржње данас се углавном сматра јасном и неспорном, те се кроз ту призму сагледава и улога политичке и интелектуалне елите, а посебно улога медија у производњу насиља, односно злочина мржње. Јавни дискурс који карактеришу нетолерантност и нетрпељивост учвршћује уверење у социјалну прихватљивост манифестовања нетрпељивости и насиља.

Имајући у виду улогу медија у конструисању социјалних проблема, нужно је поменути да неадекватно бављење медија злочинима мржње (пре свега кроз диспропорционалну количину пажње коју им поклањају) може за последицу имати стварање моралне панике¹⁸ (Colomb, Damphousse, 2008), која исцрпљује и траћи друштвене ресурсе одвлачећи их од решавања проблема. С друге стране, медијско извештавање искључиво или претежно о екстремним случајевима злочина мржње може да створи и учврсти погрешну слику да у позадини многих злочина према „другачијама” стоји интензивна „мржња”, те да су њихови учиниоци превасходно чланови екстремистичких група или организација који злочине планирају (Carrabine et al., 2004: 174), што се без сумње може негативно одразити не само на разумевање самог проблема, већ и на свеукупни капацитет заједница да га на адекватан начин решавају.

(2000) налаже забрана дискриминације по свим основама. Поред универзалних и регионалних докумената правно обавезујућег карактера, постоји и низ других докумената УН и Савета Европе који се односе на спречавање говора мржње и дискриминације, међу којима је и *Препорука СЕ Р (97) 20 државама чланицама о говору мржње*, којом се он дефинише као „сваки облик изражавања који шири, распирује, подстиче или правда расну мржњу, ксенофобију, антисемитизам или остале облике мржње засноване на нетолеранцији, укључујући ту и нетолерантност изражену у форми агресивног национализма и етноцентризма, дискриминације и непријатељства према мањинама, мигрантима и лицима са имигрантским пореклом” (в. YUCOM, 2007).

¹⁸ Неки аутори (Colomb, Damphousse, 2008 и др.) сматрају да је крајем 90-их година 20. века перцепцију проблема злочина мржње обележила морална паника, управо захваљујући диспропорционалној медијској пажњи која му је поклоњена, те да је у САД, управо у тој паници изнедрен покрет са амбицијом да оствари значајан утицај на законодавна решења у вези са злочинима мржње.

Завршни осврт: о путевима супротстављања друштва злочинима мржње

Мржња, зло и злочини учињени у име њих, делом су и последица ирационалних сила којима човек не влада, или успева да им се свешћу и разумом наметне само повремено, делимично и краткотрајно. Отуда мржња и зло имају тенденцију неумереног и готово бесконачног ширења. У околностима када постану преовлађујући социо-културни обрасци понашања, мржња и зло разарају поредак цивилизације и неумитно доводе у питање могућност опстанка заједнице, барем на етичким темељима на које се до тада ослањала. Потврду тога не треба тражити даље од историје двадесетог века. Тако је минули век, као ниједан до тада, био период насиља, страха и злочина учињених у име етничке, расне и верске нетрпељивости и мржње.¹⁹ Отуда је у праву Хобсбаум када каже да је XX век био век „мега-смрти” и ”мега-злочина”.

Када је у питању разматрање злочина мржње као концепта и криминолошко-социолошког проблема, мало је тога што није спорно. У оно неспорно свакако спада потреба за озбиљним разматрањем и креирањем стратегија друштвене контроле – злочини мржње изазивају озбиљне последице по директне, индиректне жртве, друштвене групе и читаве заједнице, укључујући и ризик ескалације конфликта ширих размера. Одсуство адекватног реаговања на злочине мржње на једној страни охрабрује потенцијалне учиниоце, док на другој доприноси да читаве групе и колективитети унутар друштва живе у хроничном страху, трајно нарушеног квалитета живота, лишени ефикасне заштите својих основних људских права и разореног поверења у државне органе. У најгорем случају, злочини мржње могу изазвати и осветничке нападе погођених група, односно спиралу насиља (OSCE/ODIHR, 2009в: 18).

¹⁹ У последњих 50 година на светском нивоу било је само 17 дана мира, а након Другог светског рата у сто осамдесет сукоба који су вођени до почетка 2000. године погинуло је око тридесет и пет милиона људи. Као последица међуетничких и међуверских сукоба и злочина почев од 3200. године п.н.е до данас, живот је изгубило три милијарде и шесто милиона људи. Armed Conflicts and Conflict Management, *Stockholm International Peace Research Institute SIPRI*. <http://www.sipri.org/contents/conflict/10.01.2009>.

Кривичноправно реаговање, односно увођење норми о злочинима мржње у кривично законодавство, данас се углавном сматра значајним сегментом оптималног друштвеног одговора у овом домену, из више разлога (в. OSCE/ODIHR, 2009в: 18). Пре свега, на тај начин се потенцијалним учиниоцима, жртвама и ши-рој јавности шаље јасна порука да држава третира злочине мржње као озбиљан проблем. Поред тога, допунски позитивни ефекти се огледају и у подизању свести јавности о проблему (посебно захваљујући јавним расправама током законодавног процеса), као и побољшању информисаности, сензибилисаности и едукованости стручњака који могу значајно унапредити не само препознавање проблема, већ и третман жртава. Међутим, очекивања од кривичноправне реакције уопште, а посебно у области спречавања злочина мржње, морају бити примерена и реалистична. Њоме се свакако не могу неутралисати структурални фактори конфликта нити решавати дубински социјални, па ни евентуални развојни проблеми који у садејству генеришу процесе који се на појавној равни манифестују, између осталог, као злочини мржње. Традиционално фокусирање на учиниоца и кривичноправну реакцију замагљује дубље корене злочина мржње који се могу тек овлаш назрети у раширеним симпатијама према расистичкој и сличној пропаганди (Strobl *et al.*, 2005). Вонг указује на устаљене тенденције да се о злочинима мржње размишља као о екстремним и изолованим феноменима, чиме се проблем заправо претерано поједностављује: напротив, научна сазнања говоре да су злочини мржње, баш као и свакодневна, уобичајена дискриминација, повезани са матичним социјалним контекстом, те да социјално окружење има снажан утицај на њих, док они повратно оснажују поруку матичног друштва да су одређене социјалне групе означене као прикладне мете (Wang, 2002: 1-2). Друштвена реакција која се превише ослања на кривичноправни одговор на изузетне, екстремне случајеве - злочине мржње, док у исто време изостаје адекватан одговор на оне недрастичне, ”обичне”, свакодневне дискриминаторне праксе које настављају да одржавају раширена уверења, претпоставке и очекивања која се тичу вредновања и положаја рањивих група у друштву (Wang, 2002: 2), неће и не може дати жељене резултате. У трагању не само за узроцима, већ и за решењима проблема злочина мржње, нужно је имати у виду матични социјални и културни контекст.

Проблем затим даље компликује чињеница да је и сам однос између „мржње” и злочина често веома сложен, те да се у њега могу уплитати озлојеђеност, страх, стрепња и социјална искљученост како учиниоца, тако и жртве. Поврх свега, кажњени учиниоци и сами могу да се осећају као мете мржње и нетрпеливости друштва, посебно уколико су им изречене преоштре казне (Williams, 2004: 98).

Перспективни превентивни приступи би, поред мера у домену кривичноправне реакције на злочине и говор мржње, требало да укључе и друге (у првом реду генералнопревентивне) мере и механизме јачања хуманистичких и демократских вредности и норми, као и социјалне инклузије. Чињеница да у структури учинилаца злочина мржње по правилу значајно партиципирају млади људи, па и малолетници, сама по себи налаже нарочиту озбиљност и трезвеност у приступу како етиологији, тако и питањима друштвеног одговора – можда највећа опасност ту прети од погубних ефеката претераних симплификација и моралне панике.

Развијање обухватне стратегије друштвеног реаговања на злочине мржње је оно што предстоји и у нашој земљи. Говор мржње, насиље на расној и етничкој основи, као и насиље према припадницима сексуалних мањина, јесу проблеми са којима се Република Србија суочавала и актуелно суочава. Поред унапређивања класичне кривичноправне реакције у овом домену,²⁰

²⁰ Премда кривично законодавство Републике Србије не познаје категорију „злочина мржње”, оно садржи одређене инкриминације које циљају на спречавање говора односно злочина мржње. С тим у вези, поред инкриминације *Изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпеливости* (чл. 317 Кривичног законика) треба поменути и измене и допуне КЗ из 2009. године којима је унапређена заштита која се пружа инкриминацијом из чл. 387 КЗ - *Расна и друга дискриминација* - наиме, после става 3. овог члана којим је предвиђено кажњавање (затвором од 3 месеца до 3 године) лица које „шири идеје о супериорности једне расе над другом или пропагира расну мржњу или подстиче на расну дискриминацију”, додати су ставови 4 и 5 који гласе: „Ко шири или на други начин учини јавно доступним текстове, слике или свако друго представљање идеја или теорија које заговарају или подстрекавају мржњу, дискриминацију или насиље, против било којег лица или групе лица, заснованих на раси, боји коже, верској припадности, националности, етничком пореклу или неком другом својству, казниће се затвором од 3 месеца до 3 године” (ст. 4); „Ко јавно прети да ће против лица или групе лица, због припадности одређеној раси, боји коже, вери, националности, етничком пореклу или због неког другог личног својства извршити

свакако је потребно разматрати и развијање и имплементацију одговарајућих приступа и инструмената ресторативне правде,²¹ односно различитих мера социјалне превенције. Уз то, неопходно је што пре развити адекватне механизме за прикупљање података о злочинима мржње. Јасна и веродостојна феноменолошка слика структуре и других обележја ових злочина полазна је тачка у њиховом изучавању и планирању друштвених одговора, али и важан индикатор евентуалних пукотина у социјалном ткиву заједнице и рани сигнал који указује на ризик од етничких односно социјалних конфликта (OSCE/ODIHR, 2009в: 18).

Изградња стратегије друштвеног реаговања утемељене на холистичком приступу проблему, која би укључивала доследну осуду злочина мржње и сузбијање говора мржње у јавном дискурсу, ефикасно откривање злочина мотивисаних предрасудама и нетрпеливошћу и гоњење учинилаца, спречавање и сузбијање дискриминације, али и развијање одговарајућих превентивних програма на локалном нивоу који би, поред осталог, укључивали јачање међугрупног поверења и креирање одговарајућих школских и других превентивних програма за младе, чини се јединим приступом који има изгледа да доведе до жељених резултата у овом домену.

кривично дело за које је забрањена казна затвора већа од четири године, казниће се затвором од 3 месеца до 3 године” (ст. 5). Када је реч о даљем унапређењу кривичноправног реаговања на злочине мржње у нашој земљи од значаја је поменути *Оквирну одлуку Савета ЕУ (2008/913/ЈНА) о сузбијању одређених облика и манифестација расизма и ксенофобије кривичноправним мерама* из новембра 2008. године која поред осталог налаже да се „расистичка и ксенофобична мотивација” предвиде као квалификаторне околности или да се омогући да се узимају у обзир приликом одмеравања казне (чл. 4), а што би макар у перспективи могло бити релевантно и за домаћа решења.

²¹ Механизмима ресторативне правде се, како то обично истичу њени заступници, одговорност за сукобе и њихово решавање практично враћа у саму заједницу, док се истовремено отвара могућност да се адекватније одговори на потребе жртава, преступници реинтегришу, а солидарност унутар заједнице и осећање припадности код њених чланова ојача, што овај приступ чини, макар потенцијално, оптималним одговором на злочине мржње.

Литература:

- Barkan, S.E. (2009): *Criminology – A Social Understanding*. Pearson Education Inc.
- Bureau of Justice Assistance (1999): *A Policymaker's Guide to Hate Crimes*. Bureau of Justice Assistance, Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice.
- Carrabine, E. et al. (2004): *Criminology – A Social Introduction*. New York: Routledge.
- Clancy, A., Hough, M., Aust, R., Kershaw, C. (2001): *Crime, Policing and Justice: the experience of ethnic minorities. Findings from the 2000 British Crime Survey*. Home Office Research Study No. 223. London: Home Office. <http://www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs/hors223.pdf>.
- Colomb, W., Damphousse, K. (2008): Examination of newspaper coverage of Hate Crimes: A moral panic perspective, *American Journal of Criminal Justice*, 28 (2), pp. 147-163.
- Community Relations Service of the US Department of Justice (2001): *Hate Crime: The Violence of Intolerance*. December 2001. http://www.usdoj.gov/crs/pubs/crs_pub_hate_crime_bulletin_1201.htm.
- Craig, K. M. (1999): Retaliation, Fear, or Rage: An Investigation of African-American and White Reactions to Racist Hate Crimes, *Journal of Interpersonal Violence*, 14(2), pp. 138-151.
- Dunn, P. (2004): Успостављање служби за подршку жртвама злочина из мржње, *Темида*, 3, стр. 3-8.
- European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (2006): *The Annual Report on the Situation regarding Racism and Xenophobia in the Member States of the EU*. <http://www.ihmisoiikeusliitto.fi/AR06-P2-EN.pdf>.
- Federal Bureau of Investigation (2006): *Training Guide for Hate Crime Data Collection*. U.S. Department of Justice – FBI. <http://www.fbi.gov/ucr/traingd99.pdf>.
- Federal Bureau of Investigation (2009): *Hate Crime Statistics, 2008*. U.S. Department of Justice – FBI. <http://www.fbi.gov/ucr/hc2008/index.html>.
- Glick, L., Miller, J.M. (2008): *Criminology* (2nd ed.). Pearson Education Inc.
- Hagan, F.E. (2010): *Crime Types and Criminals*. Sage.
- Hobsbaum, E. (2003): *Kuda ide američka imperija*, *Le Monde Diplomatique*, 6/2003.
- Herek, G.M. et al. (1999): Psychological Sequelae of Hate Crime Victimization Among Lesbian, Gay, and Bisexual Adults, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 67 (6), pp. 945-951.
- Iganski, P. (2006): Free to speak, free to hate?, u: L. Morris (ed.) *Rights: Sociological perspectives*. New York: Routledge, pp. 224-239.
- Игњатовић, Ђ. (2005): Злочини мржње, *Правни живот*, 9(1), стр. 3–12.
- Игњатовић, Ђ. (2008): *Криминологија*. Правни факултет Универзитета у Београду.
- Jacobs, J. B., Henry, J. S. (1996): The Social Construction of a Hate Crime Epidemic, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 86 (2), pp. 366–391.
- Karmen, A. (2007): *Crime Victims: An Introduction to Victimology*. (6th ed.). Thompson.
- McDonald, S., Hogue, A. (2007): *An Exploration of the Needs of Victims of Hate Crimes*. Department of Justice Canada.
- OSCE/ODIHR (2005): *Combating Hate Crimes in the OSCE Region – An Overview of Statistics, Legislation, and National Initiatives*. Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). http://www.osce.org/publications/odihr/2005/09/16251_452_en.pdf.
- OSCE/ODIHR (2009a): *Hate Crime Laws – A practical Guide*. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). http://www.osce.org/publications/odihr/2009/03/36671_1263_en.pdf.
- OSCE/ODIHR (2009b): *Hate crimes in the OSCE region - incidents and responses*. Annual Report for 2008. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). http://www.osce.org/publications/odihr/2009/11/41314_1424_en.pdf.
- OSCE/ODIHR (2009c): *Preventing and responding to hate crimes*. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). http://www.osce.org/publications/odihr/2009/10/40781_1382_en.pdf.
- Staub, E. (2003): *The Psychology of Good and Evil: Why Children, Adults, and Groups Help and Harm Others*. Cambridge University Press.
- Strobl, R., Klemm, J., Würtz, S. (2005): Preventing Hate Crimes Experiences from Two East-German Towns, *The British Journal of Criminology*, 45, pp. 634-646.
- Turner, L., Whittle, S., Combs, R. (2009): *Transphobic Hate Crime in the European Union*. Press for Change. http://www.pfc.org.uk/files/Transphobic_Hate_Crime_in_EU.pdf.
- YUCOM – Комитет правника за људска права (2007): *Говор мржње и злочин мржње као институти међународног и домаћег права: основи методологије и стратегије за борбу против говора мржње и злочина мржње*. Београд: YUCOM. http://www.yucom.org.rs/upload/vestgalerija_38_5/1198696141_GS0_Metodologija%20govor%20mrznje%20zlocin%20mrznje.pdf.

- Walklate, S. (2007): *Imaging the Victim of Crime*. Open University Press.
- Wang, Lu-in (2002): *Hate Crimes and Everyday Discrimination: Influences of and on the Social Context*, *Rutgers Race & The Law Review*, 4, pp. 1-31.
- Williams, K.S. (2004): *Textbook on Criminology* (5th ed.). New York: Oxford University Press.
- Wolhuter, L., Olley, N., Denham, D. (2009): *Victimology: Victimization and Victims' Rights*. New York: Routledge-Cavendish.

Hate crimes

Summary: The article analyses hate crime phenomenon, primarily from a criminological perspective. Authors first draw attention to some conceptual issues and dilemmas; then, basic phenomenological and victimological characteristics of hate crimes, as well as relevant theoretical viewpoints regarding causality, i.e. factors have been presented and discussed. Finally, the significance of a comprehensive and holistic approach to hate crime prevention has been pointed out – its diversiveness should fully and adequately meet highly complex causality and delicate victimological issues, as well as the importance of fast and effective solving of various social problems that generate and succeed hate crimes.

Key words: hate crime, bias crime, hate crime victim, hate speech